

FRI – BLADET 2017

Samarbetsblad för svenska friluftsmuseer

Rapport från FRI-mötet på Hägnan den 13-14 september 2017.

Vi var 57 deltagare från 17 olika museer och institutioner.

Till skillnad från tidigare år hade nätverket två årsmöten. Det första årsmötet var såsom 2016 förlagt till Riksförbundet Sveriges Museers Vårmöte som i år var förlagt till Södertälje. Det andra årsmötet genomfördes i samband med FRI-mötet på Hägnan. Protokollen från respektive årsmötet skickades ut i anslutning till mötena.

2018 års årsmöte är planerat till Vårmötet Malmö den 17 april.

Värd för FRI mötet 2018 är Jamtli och datumen är preliminärt satt till den 5-6 september. Inbjudan skickas ut i början på maj. Henrik Zipsane hälsar oss varmt välkomna.

FRI-möte på Hägnan i Luleå med temat "Det lilla museet som gör det stora möjligt"

Vi hälsades välkomna av Ann Lindblom Berg.

Programmet inleddes med ett extra årsmöte med anledning av stadgeändringar. Se separat protokoll.

Efter lunch vi fick dels en guidning på friluftsmuseet och världsarvet Gammelstads kyrkstad dels en presentation av friluftsmuseets och Vistors Centrets evenemang samt pedagogiska - och upplevelsebaserade program.

Redaktör: Cortina Lange,
Stiftelsen Skansen, Box 27807,
115 93 Stockholm, Tel.
084428004,

E-post:
cortina.lange@skansen.se

Introduktion till Hägnan

Friluftsmuseet Hägnan- ett levande museum närmast ett världsarv. Ett kombinerat kultur- och naturhistoriskt landsbygdsmuseum.

Friluftsmuseet har inte alltid legat i Gammelstad. Det startades som ett Norrbottenskt Skansen på Gultzaudden 1918 och drevs av Norrbottens läns hembygdsförening. Vid Luleås 300-års jubileum 1921 hade det ett tiotal byggnader och en restaurang. "Udden" hade sin glans period under 1920–30-talen men efter andra världskriget utvecklades nya nöjesvanor som trängde undan många utflyktsparker och 1965 besökte endast 797 personer friluftsmuseet. Så kunde det inte fortsätta, alternativet var flyttning eller nedläggning.

Länsmuseichef Harald Hvarfner sökte ny plats för friluftsmuseet och blickarna föll på Gammelstad, som fått allt fler besökare genom den ökade bilturism. För sitt flyttprojekt sökte Hvarfner Riksantikvarieämbetets stöd och fick det. Ämbetet skickade till och med en ingenjör och en antikvarie för att bland annat ansvara för friluftsmuseet flyttning och utbyggnad. 1973 var flytten klar och upprustningen tog vid

Placeringen- kan inte bli bättre, nära både Gammelstadsviken som finns med på FN lista över värdefulla våtmarker Ramsarkonventionen (en internationell konvention för skydd av värdefulla våtmarker) och invid Världsarvet Gammelstads kyrkstad som finns på Unescos världsarvslista sedan 1996.

För att få en tydlig bild av kyrkstaden bör man känna till något om livet i byarna. Friluftsmuseet Hägnan har under åren byggts upp som en radby som så många andra byar i övre Norrland där husen är placerade på en linje längs efter en älv, en kustlinje, en sjöstrand eller en sydsluttning. Fram till 2006 hölls en väldig focus på uppbyggnad av miljöer. Hägnan äger och förvaltar husen, ett 50-tal byggnader, uppbyggt med arbetsmarknadspolitiska åtgärder. Senaste tillskottet är en visningshall på 220 m2 som är byggt i samarbete med gymnasieskolan bygg och anläggning

Till museet hör ca 10 hektar mark, förutom detta arrenderar museet 94 hektar skog och mark varav bete-, äng- och odlingsmark om 12 hektar.

Museet äger inga egna djur utan är fodervärd för grisar, kor, hästar, höns, får och getter.

Kafe Fägnan drivis av privata entreprenörer sedan 2009.

Besöksantalet på friluftsmuseet Hägnan ligger på ca 90 000 och på Visitor Centre på 44 000 kan tilläggas att Visitor Centre hade 27 000 besök 2014.

Det kostar ca 8 miljoner att driva friluftsmuseet och Visitor Centre. Det kommunala bidraget ligger på 6,3 miljoner och övrig finansiering och försäljning på 1,7 miljoner. Kan jämföras med 1999 då det kommunala bidraget låg på 1,3 miljoner

En resa vad gäller personalen

Under 70-talet bodde en vaktmästare på området han tog emot klasser för visning. Ibland kom en museitjänsteman från länsmuseet och hade visningar. Under 80-talet anställdes en amanuens och två guider som arbetade med program och barnverksamhet under sommaren.

1992 övergick museet till kommunal regi. En avdelning under kulturförvaltningen. Personal på årsbasis 2,5 samt personal genom arbetsmarknadspolitiska åtgärder och projekt.

2006 fick museet en ny inriktning och kommunen gjorde en rejäl satsning på personalen, och den pedagogiska verksamheten. 8 anställda (2 vaktmästare, 3 pedagoger, 1 antikvarie, 1 administratör, jag själv samt att vi förstärker personalen under sommaren med 9 personer.

På området arbetar en grupp från socialförvaltningen, företagsgruppen, som består av en arbetsledare och 5 personer med funktionsvariationer.

20150101 slogs friluftsmuseet Hägnan ihop med Visitor Centre Gammelstads kyrkstad och fick förstärkning med ytterligare en person och inför 2018 har nämnden tagit ett beslut om en ytterligare förstärkning

Museet är beroende av samarbetspartners såsom andra förvaltningar, kyrkan, Hägnans vänner, organisationer, föreningar, studieförbund och länsstyrelsen.

Gammelstads kyrkstad

Ann-Louise Lång visar och berättar

För 2000 år sedan låg Gammelstad på havets botten. Först omkring 1000 e Kr kunde man urskilja platsen som en liten ö belägen längst ut i ett skärgårdslandskap. Mellan åren 1000 och 1350 var ön helt omfluten av vatten. Bredvid denna ö som kom att bli platsen för stenkyrkan låg en annan mindre ö där prästgården anlades. Platsen där prästgården anlades under medeltiden är samma plats där friluftsmuseet Hägnan ligger idag.

Genom sitt strategiska naturgeografiska läge som knutpunkt för tre viktiga handelsvägar kom kyrkoön under 1300-talet att bli den plats man valde som handelsplats för Luleå älvdal. På ena sidan låg älven som utgjorde en viktig förbindelseled med inlandet och den viktiga lappmarkshandeln. På andra sidan låg Gammelstadsviken med dess förbindelse med kusten söderut och österut via Finland. Vattenvägarna var oerhört viktiga som transportleder och band snarare samman landområden än skiljde dem åt.

Kyrkans etablering under medeltid.

År 1323 sluts freden i Nöteborg mellan Sverige och Novgorod. Oklarheter beträffande gränsdragning gjorde att det från svensk sida nu blev viktigt att se till att området i norr som var mycket rikt på fisk och skinn säkrades som svenskt område.

Ett led i dessa strävanden var att bygga kyrka och med den följde sockenbildning, skattläggning, ordning och administration. Den första gång en kyrka omnämns i Luleå älvdal är anno 1339. På Hägnan som är platsen för prästgården i Gammelstad från medeltid till våra dagar har skett en rad utgrävningar som visar på arkeologiska fynd i form av husgrunder och annat från 1300-tal och framåt.

Kyrkans historia

Nederluleå kyrka som vi känner den idag började byggas någon gång efter 1460. Byggnadsdetaljer i kyrkobyggnaden, samt äldre inventarier stöder också teorin att stenkyrkan är av senmedeltida ursprung. Detta innebär att kyrkan byggs under ett relativt snabbt tidsförlopp, för att enligt traditionen invigas på aposteln Petrus dag den 29:e juni anno 1492. Kyrkan är helgad åt aposteln Petrus som är dess skyddshelgon och finns avbildad på

framträdande plats i kyrkans kormålningar. Persmäss är också den helg som man genom historien firat "kyrkemässa" i socknen.

Kyrkan byggs mest troligt i flera syften. Förutom att fungera som gudstjänstlokal, tyder dess betydande storlek och rika utsmyckning på att den troligen är tänkt som framtida biskopskyrka för området. Den byggs också i syfte att fungera som försvarsanläggning och förmodligen även som säker lokal för förvaring av gods och varor. Kanske förvarades dessa varor på kyrkvinden i enlighet med många andra köpmanskyrkor. Vid östra gaveln kan man se en liten utsiktsglugg, som vetter mot det dåtida havet, viktig att ha i orostider för att upptäcka eventuella fiender.

Kyrkans exteriör

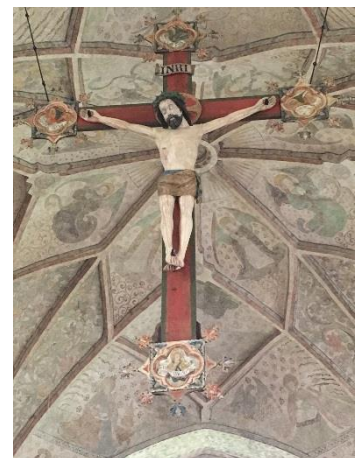
Kyrkan är en salkyrka utan särskilt markerat kor, med vapenhus i sydväst och sakristia i nordöst. Luckan på vapenhusets vind kunde öppnas och fungera som en yttre predikstol riktad till folk utanför kyrkan.

Åren 1776-81 rappades, kalkslogs och rödfärgades kyrkan utvändigt, samtidigt som man tog upp en ny ingång i väster. Kyrkans puts och rödfärg togs bort 1954. Före detta talar mycket för att kyrkan enda från byggnadstiden varit vitkalkad med röda tegeldekorer på gavlarna.

Det nuvarande kyrktornet uppfördes 1851 i ny klassicistisk anda efter en ritning av lantmätaren Erik Hollström. Det räknades av konstprofessorn Erik Lundberg till det bästa i svensk arkitektur och han jämförde tornet med Italiens kampaniler.

Kyrkans interiör

I koret kan man studera den katolska tiden bäst. Under denna period fick endast de som höll i gudstjänsten vistas där. Koret var den heligaste och mest utsmyckade delen av kyrkan. Kor målningarna i taket av Albertus Pictors målarskola, bör enligt Barbro Flodin ha utförts någon gång under 1500-talets början. I målningarna återfinns vanliga kyrkliga motiv från medeltiden. När målningarna gjordes hade de starka, lysande färger. Under 1700-talets mitt när andra stilideal blev rådande kom målningarna att kalkas över för att återupptäckas 1909 då de framtogs och restaurerades.

Altarskåpet i kyrkan av ek är från 1520 och kan ses som den katolska tidens stora statussymbol. Det är gjort i Antwerpen och kostade 900 marker silver i inköp.

Korbänkarna kan dateras till senmedeltid. Här finns också skulpterade gavelstycken i trä med olika motiv, varav ett kan dateras till 1500-talets början p.g.a. det vapen som finns inskuret där.

Om altarskåpet kan ses som den katolska tidens statussymbol, kan man säga att predikstolen är detsamma för den lutherska tiden. Predikstolen gjordes 1712 av bildhuggaren Nils Jakobsson Fluor. År 1745 kom predikstolen att utsmyckas och målas av Erik Fellström.

I kyrkans västra del kan man bäst studera den nya tiden. Här finns vår tids statussymbol inrymd. Den stora och påkostade orgeln med 55 stämmor byggd på Grönlunds orgelbyggeri i Gammelstad och invigd 1971. Den var då den största orgeln norr om Uppsala.

Kyrkstadens funktion förr- böndernas stad.

År 1600 omnämns kyrkstadsfenomenet för första gången i skriftliga källor. Källan består av Johannes Bureus dagboksanteckningar från sitt besök i Gammelstad julen år 1600. Mycket talar dock för att det redan fanns kyrkstugor här under 1500-talets senare hälft.

Ändrat gudstjänstskick med krav på längre närvaro i kyrkan i kombination med långa avstånd ligger bakom kyrkstädernas framväxt. Kyrkstaden fyllde också många andra funktioner. Hit kom man för att betala skatt, bevista sockenstämmor och ting, samt för handel och köpenskap.

Uppdelningen i gammeldoms- och ungdomshelger kommer mest troligt under 1800-talet, men den kan också vara av äldre datum. På ungdomshelger fick man fara när man konfirmerats. När man gift sig eller blivit för gammal var det gammeldomshelgerna som gällde. Under ungdomshelgerna frodades nattfrieriet och många träffade sin tillkommande under en ungdomshelg i Gammelstad. Ungdomshelger var pingst och Mikaeli, nyår, trettondagen och våffeldagen. Av dessa var de två första de största. Gammeldomshelger var jul och påsk och de fyra böndagarna.

Borgarstaden

År 1621 tilldelades platsen vid sockenkyrkan stadsprivilegier under namnet Luleå. Mark till detta avsattes nordöst, om kyrkan, kyrkstugor flyttades undan därifrån och en stadsplan med rätvinkliga kvarter gjordes för det avgränsade området. År 1649 flyttas staden till platsen för det nuvarande Luleå. Anledningen till flytten är platsens dåliga belägenhet beträffande hamnförhållanden, brist på vatten och vedförsörjning.

Kvar i Gamla stadens borgarkvarter blir en fast befolkning som försörjer sig på mindre jordbruk, hantverk, handel vid marknader, eller som tjänstemän. Här huserar också en stor del "löst folk" som man på olika sätt försöker reglera. Den fasta befolkningen i gamla staden lever sitt eget liv sida vid sida med kyrkstaden och dess tillfälliga besökare. Ett faktum som gäller än idag.

Kyrkstaden idag

Det har funnits 71 kyrkstäder i Sverige. Idag finns 16 kvar och många av dem är spillror av vad de en gång varit. Gammelstad är den största och bäst bevarade kyrkstaden i världen med sina 405 kyrkstugor, 552 kammare och 6 stall. I Gammelstad finns också en levande kyrkstadssed.

Kyrkstadens stugor utgör "böndernas stad". Här gäller landsbygdens gamla byggnadstradition och stugornas placering styrdes av praktiska behov. Man byggde stugorna efter den väg man hade till kyrkan. När det blev fullt efter tillfartsvägarna började man fylla på med stugor mellan dessa och på så vis får man de typiska ringgatorna, som påminner om medeltida stadsstruktur i form av radiellt utgående gator som förbinds av

gaturingar längs kyrkbergets sidor. I Gammelstads kyrkstad finns ett tydligt sockendelssamband, som idag har börjat upplösas.

Kyrkstugornas byggnadsstil är enkel och följer landsbygdens byggnadstradition. Det som var främmande för dem var också främmande i kyrkstaden. Dekorativa element i form av snickerier i trä är sparsmakade och inskränker sig till fönster, dörrar och fönsterluckor.

Majoriteten av kyrkstugorna i kyrkstaden är från 1800-talet, men det finns även stugor från 1600-, 1700- och 1900-talet. De flesta stugorna är enkammarstugor, men det finns även stugor med flera kammare.

Kyrkstugorna har dock förändrats exteriört och interiört. Ursprungligen var kyrkstugorna grå med bara timmerväggar. Brädfodring och rödfärgning tillkom överlag under början av 1900-talet. Förr var de flesta yttertak av takved och näver. Under 1900-talets början blandades detta upp med tak av sågade brädor, spåntak och papptak. Idag uppvisar stugornas tak stor variationsrikedom. Här kan man finna allt från spåntak, plåttak, papptak, brädtak till någon enstaka stuga med tak av tegel. Uppvärmning av stugorna sker genom elvärme, eller vedeldning.

Kyrkstadstraditionen idag

Nyttjandet under vinterhalvåret har minskat. Mest folk i kyrkstugorna finner man under juni och början av juli. Marknaden, konfirmationsläsningen, spelmansstämman, midnatts-

solsgudstjänsterna, midsommarfirandet och kyrkhelgen Persmäss är alla populära arrangemang som infaller under denna period. En annan populär kyrkhelg är Tacksägelsehelgen som infaller i början av oktober och sedan är det förstås en del som är i stugan i samband med Hägnans julmarknad och världsarvsfirandet andra advent, samt naturligtvis helgerna jul och påsk.

Världsarvet Gammelstads kyrkstad

Världsarvskonventionen instiftades då man ansåg att det fanns kultur- och natur arv av ett sådant universellt värde, att de utgör en angelägenhet för hela mänskligheten. Konventionens syfte är att identifiera, skydda, levandegöra, bevara och sprida kunskap om arven till kommande generationer. I världen finns idag 1073 världsarv fördelade på 167 länder med övervikt på Europa och Amerika. Av dessa utgör 832 kulturarv, 206 natur arv och 35 stycken blandade arv. Sverige har 15 världsarv.

Motiveringen till Gammelstads utnämning till världsarv lyder: Gammelstad berättar om kyrkstadstraditionen som funnits i norra Skandinavien - avstånd, befolkningsmängd, klimat, samhällsstruktur, kyrkan och statens utbredning och stadsgrundande.

För byggnadernas fysiska bevarande gäller kommunens detaljplan som inordnas under plan och bygglagen. Världsarvet är också fornlämningsområde vilket gör att området skyddas under fornlämningslagen. Stränga brandföreskrifter råder i området.

Hägnans och Visitor Centrets evenemang, pedagogiska och upplevelsebaserade program

Presenterades av pedagogerna Beatrice Norberg, Mia Torasdotter och Zara Johansson

Evenemang på friluftsmuseet Hägnan

Friluftsmuseet Hägnans uppdrag

Friluftsmuseet Hägnan ska lära kommuninvånare och besökare hur samhället byggts upp genom sekler, samt hur utvecklingen i bygden och världen skapat förändringar i vårt sätt att leva och försörja oss. Museet ska **vårda, tillvarata och förmedla kunskap** om norrbottenskustens kulturarv. Hägnan ska vara ett levande läromedel för skolor och andra besökare som på ett lustfyllt och pedagogiskt sätt vill uppleva och lära mer om det dagliga livet i ett bondesamhälle från medeltid till nutid.

Friluftsmuseet ska vara en **arena för kulturell verksamhet** och samarbeta med organisationer och föreningar som vill visa verksamhet på museet. Hägnan ska fortsätta att **utvecklas som museum och pedagogiskt kunskapscentrum, samt vara en viktig lokal mötesplats och en internationell kulturattraktion.**

Friluftsmuseet Hägnan tillsammans med Visitor Centre ska bidra till **utveckling av världsarvet Gammelstads kyrkstad** genom att samverka och nätverka med olika aktörer.

VISITOR CENTRE
i världsarvet Gammelstads kyrkstad

 HÄGNAN
Friluftsmuseet i Gammelstad

Exempel på verksamhet

Bokningsbara aktiviteter med säsongsvariation

Exempel:

- Lyktvandring i Kyrkstaden
- Stöpa sitt eget julljus
- Drop in lyktvandring
- Drop in ljusstöpning
- Dramatiserade spökvandringar byggt på norrbottnisk folktro

Evenemang

- Eldfest i anslutning till Jokkmokks marknad
- Nationaldagsfirande tillsammans med föreningar och organisationer
- Örtföreläsning och Yoga i det gröna
- Slåtterdagar under vilka besökarna gör jobbet och bjuds på förtäring efteråt
- Midsommarfirande
- Allsångskväll
- Medeltidsdagar
- Asiatisk dag
- Slöjdsammelsurium
- Sommar- och julmarknad

Skolverksamhet

- Samverkan med Kulturskolan på tema kärlek riktat till år 6, högstadiet och gymnasiet.

Vilhelm Ulrika, hbtq ur ett historiskt perspektiv

Programmet handlar om en, som vi tolkar, transexuell person på 1700-talet. Ulrika Eleonora Stålhammar från Småland, klär sig som man och tar namnet Vilhelm Edstedt.

Det pedagogiska upplägget

Den bokade klassen kommer till museet och välkomnas av en museipedagog. Därefter tar vi in gruppen i en av våra gårdar, där delar av handlingen i dramat sedan utspelas.

Pedagogen berättar då att de kommer att få vara med om en dag som vi kallat HBTQ – ur ett historiskt perspektiv. Innan man går vidare så brukar pedagogen tillsammans med eleverna reda ut vad HBTQ står för. Där är också förkunskaperna väldigt olika.

Vi tar även upp vad normer och diskriminering är, och diskrimineringslagen utifrån de sju diskrimineringsgrunderna. Så att alla har en likadan plattform att stå på.

Därefter får eleverna lite information om själva programmet, exempelvis att de kommer att få vara med om ett drama, att de får gå som åskådare i ett annat århundrade, närmare bestämt början av 1700-talet. De människor de kommer att träffa har funnits på riktigt och det här är vår tolkning av deras liv, och att vi vill att ni visar alla vi möter under dagen med respekt.

Alla kanske inte gillar den här formen av kunskapsförmedling, men ifall man tycker att det är tråkigt, töntigt, jobbigt eller har någon annan negativ känsla inför detta så kan de hålla detta för sig själv. Inte visa sitt missnöje genom att prata med varandra, sucka, himla med ögonen etc.

Det förstör bara för de andra. Ifall de har negativa känslor så kommer de att få möjlighet att berätta om detta efter spelet då vi har diskussion och reflektion.

När pedagogen är färdig med informationen så går hen och öppnar dörren och Ulrika Eleonora Stålhammar kommer in, spelet har börjat.

Ulrika Eleonora välkomnar eleverna till sin gård i Svenarum, hon berättar om gården, om sin familj och det förväntas av henne att hon ska gifta sig, som hennes systrar gjort, hur hon hellre vill rida och jaga och hur hon beundrar sin far som var soldat. Under tiden som hon berättar byter hon om från kvinna till man. Hon blir Wilhelm Edstedt, och går ut genom dörren.

När Wilhelm går ut så berättar pedagogen att: Ulrika Eleonora byter nu identitet och blir nu mannen Wilhelm. Han styr kosan mot Stockholm. Wilhelm vill bli soldat, men det finns inga lediga tjänster. Medan han väntar på en ledig tjänst så tar han diverse anställningar som exempelvis taffeltäckare och dräng. Hos gardeslöjtnanten Berch i Åbo fick han anställning som dräng. Där fick han också utlopp för sina intressen jakt och ritt. Berch lär ha tyckt att om han hade varit av högre börd så skulle han varit ett bra officersämne. 1715 befann sig Wilhelm i närheten av Kalmar när han fick höra att det fanns en tjänst inom armén ledig. Han söker tjänsten vid artilleriet och får den. En

av hans officerare bodde i närheten och Wilhelm sökte sig allt oftare till den gården. Där bodde även pigan Maria Löhnman, det är henne vi ska träffa nu.

När vi besöker gården så gör vi det under tystnad. I vårt fall så har vi gjort köket i samma hus som vi befinner oss, till officersbostad. Vi går rent fysiskt endast från salen till köket, men i berättelsen byter vi både tid och plats.

I köket har vi ställt upp stolar och de sätter sig. Maria sitter vid köksbordet och författar ett brev. Hon märker oss inte. När alla satt sig, börjar läsa hon med hög röst igenom det hon skrivit. Det knackar på dörren, och Wilhelm kommer in. Nu klädd i soldatkläder. De språkas vid och går sedan ut tillsammans.

Kort efter att de gått ut kommer Wilhelm in igen. Han talar nu direkt till eleverna, han frågar dem om råd. Han säger att det första han tänker på om morgonen är Maria och det sista han tänker på är Maria, etc. Han tycker sig märka att hon är intresserad, men hur ska han göra. Ska han berätta hur det är ställt? Ska han fortsätta uppvakta henne och inget säga? Eller ska han resa därifrån och aldrig komma tillbaka?

Eleverna blir först lite förvånad och är inte så pratglada, pedagogen har ibland fått gå in och ställa om frågorna. Då har det gått lite lättare, hen har ju pratat och diskuterat med dem under morgonen. När han får svar av några så går han.

Pedagogen fortsätter då diskussionen och berättar hur det går. Att han friade, att lysning hölls (förklarar också lysning) att de vigdes av Marias farbror, och att Wilhelm fjorton dagar efter vigseln erkänner för Maria att han nog inte är den rätta mannen för henne. Han berättar sin historia för henne, att han föddes till kvinna etc.

Där stannar vi upp en stund och pedagogen vill nu att eleverna ska diskutera igenom några frågor.

☐ Nu när de är vigda, hur tror ni att Maria reagerade när hon fick veta att Wilhelm föddes till kvinna?

☐ Hur tror ni att samhället då såg på detta äktenskap?

Syftet med frågorna är bland annat att utmana sina egna tankar om 1700-talet och hbtq-frågor. Vi diskuterar tillsammans. Pedagogen poängterar att inget är rätt eller fel när de diskuterar eftersom det här ju är vad de tror.

Pedagogen berättar hur det gick:

Jag vet hur det går! De lever tillsammans i 10 år som gifta. Wilhelm arbetar fortfarande inom armén. Men ett hot uppdagas. Det är ifrån Wilhelms syster. Hon skriver ett brev till Wilhelm om att hon fått reda på vad som hänt i hans liv.

Vi vet att det skickades ett brev från systemen Katarina, och vi vet att hon förebrådde Wilhelm för att ha "lurat" Maria, vi har då använt oss av detta brev som vi hittat i en bok, en skönlitterär tolkning, baserad på arkivmaterial, av deras liv.

Brevet:

Min älskade syster Ulrika Eleonora

Kommer du ihåg hur vi, i vår ungdom, bestämde oss för att aldrig gifta oss? Här sitter jag nu på Holma trumperterboställe, men ångrar inte att jag gifte mig med den snälle man jag fick och hjälpte honom med hans moderslösa små. Som jag önskar att du hållit fast vid det vi då bestämde. För till min stora sorg och bedrövelse, har jag, genom en av våra gemensamma barndomsvänner, som igenkände dig i Kalmar, fått höra anstötliga nyheter om hur du ingått äktenskap med en kvinna som heter Maria. Inte dragit dig för att gäcka herren och hans kyrka och lever i synd mot naturen. Må Gud förlåta dig som drar över dig hans vrede och sätter dig upp mot hans heliga bud. Du drar

*förbannelse över både dig och den stackars Maria som oskyldig dragits in i denna grova syndfullhet. Hur ska du kunna skiljas en gång, från jordelivet och få en salig hädanfärd efter detta. Jag vill på det enträgnaste uppmana dig att söka försoning med Gud å snarast överge den olycksväg du gett dig in på, samt be den stackars Maria som du skamligen lurat, om förlåtelse.
Din bedrövade syster Katarina.*

Vi vet inte vad han kände och tänkte när han fick detta brev, men det verkar ha gjort starkt

intryck på honom därför när han får detta brev så anger han sig själv. Han ber att få sitt fall rannsakat i domstol.

Det är den rannsakingen som pedagogen tar med eleverna för att bevittna. Vi byter nu hus igen. När vi kommer ut på gårdstunet kommer två kvinnor gåendes från varsitt håll. De ser inte oss, vi är endast betraktare. Nu spelas en scen upp, vår tolkning av när systemen Katarina får reda på hur det ligger till. Vi pratar om hur det kan vara möjligt att leva så nära och ändå kunna leva hemligt. (idag tar

det kort tid för nyheter att spridas) Det tar tio år innan de blir upptäckta. Här diskuterar vi nyhetsspridning då kontra nu, det blivit många intressanta diskussioner

Anledningen till att vi satte in denna scen var att den behövs rent logistiskt, eftersom aktörerna måste hinna byta kläder.

Vi går vidare och möter bödeln.

Bödeln berättar att han hört talas om fallet och hur ogudaktigt vidrigt han tycker att detta är, en kvinna i manskläder som dessutom gifter sig med en annan kvinna. Bödeln får symbolisera 1700-tals människans syn på transsexualitet och homosexualitet. Att exempelvis homosexuella rättegångar skulle hållas i tysthet, så att andra inte skulle "smittas"

Efter bödeln så går vi ner till torpet, som vi inrett som rannsakningsplats. Vi får vara med om rannsakingen, och innan en dom ska avkunnas blir vi utkörda ur rådssalen, vi går då tillbaka till Storgården. På Storgårdstrappan berättar min kollega Mia att vi nu är tillbaka i vår egen tid och hon berättar om domen. Ulrika Eleonora

döms till 30 dagar fängelse med mat och Maria döms till 8 dagars fängelse med mat, och det var kung Fredrik I som avgjorde domen.

Vi går in i salen igen.

Wilhelm begärde avsked ur armén 1724, men fick stå kvar fram till 1726 när man kunde få en ersättare för honom. Han lämnade då armén och begav sig till sin släkting fru Sofia Drake på Salshult. Han berättade allt och Sofia lovade att hjälpa honom. Maria Löhnman kallades till Salshult, där fick hon anställning som hushållerska, där levde och arbetade hon ända fram till sin död 1761. Wilhelm tvingades klä sig i kvinnokläder igen, och levde som Ulrika Eleonora hos släktingar i Småland fram till sin död 1733 vid 44 års ålder.

Vi brukar då ställa frågan: Om Ulrika Eleonora/Wilhelm och Maria Löhnman levt idag i Sverige, hur tror ni deras liv hade sett ut?

Dag 2

Under två spännande pass fick vi dels möta Christer Engberg, teater- och filmregissör från produktionsbolaget Samuraj som presenterade projekt Anno 1500 (virtual reality) och dels fick vi en presentation om Gammelstad, Luleå, Swedish Lapland – ett besöksmål i en destination av Karin Åberg, Jennifer Wikström och Ann Lindblom-Berg.

Anno 1500

Christer Engberg, teater- och filmregissör och delägare i produktionsbolaget Samuraj, som jobbar med pedagogiska upplevelser för museer med VR teknik.

Anno 1500 är en resa 500 år tillbaka i tiden under 12 minuter. Kostnaden för produktionen är 1,5 miljoner kronor.

Arbetsprocessen kan sammanfattas på följande sätt: Research – konceptskisser – manus – teknisk produktion – kvalitetssäkring genom tester, justering och avstämning mot historiska fakta. Christer betonade vikten av att sätta människan i centrum för berättelsen och att bygga berättelsen på känslor.

Professioner som är inblandade i produktionen är kreativ ledare, historiker, producent, dramaturg, manusförfattare, 3D modellerare, riggare, kostymör, karaktärsmodellerare, språkvetare, koreograf, skådespelare, ljuddesigner, ljudtrampare, motion capture artist, motion designer, concept artist, animatör, VFX-artist, kommunikatör.

Det tar ½ år att producera en lagom lång VR film (3-4 minuter). Kostnaden ligger på ca 650 tkr. Utrustningen som krävs för att visa filmen kosta ca 30 tkr. Dessutom krävs det en person som hjälper besökaren med tekniken.

Gammelstad, Luleå, Swedish Lapland – ett besöksmål i en destination

"Med gästen i fokus förmedlar vi information och kunskap på ett personligt och engagerat sätt för att skapa en minnesvärd upplevelse av besöket i världsarvet Gammelstads kyrkstad."

Ett urval av presentationsbilderna:

Gammelstads Visitor Centre grunduppdrag

- Informationsnav i det internationella besöksmålet världsarvet Gammelstads kyrkstad
- Förmedla kunskap
- Bidra till gästernas upplevelse
- Förmedla service och värdskap
- Bidra till utveckling av Gammelstad genom samverkan och nätverk
- Arrangera guidade visningar i världsarvet
- Bedriva pedagogiska program mot skolor
- Driva souvenirbutik
- Visa utställning och bildspel

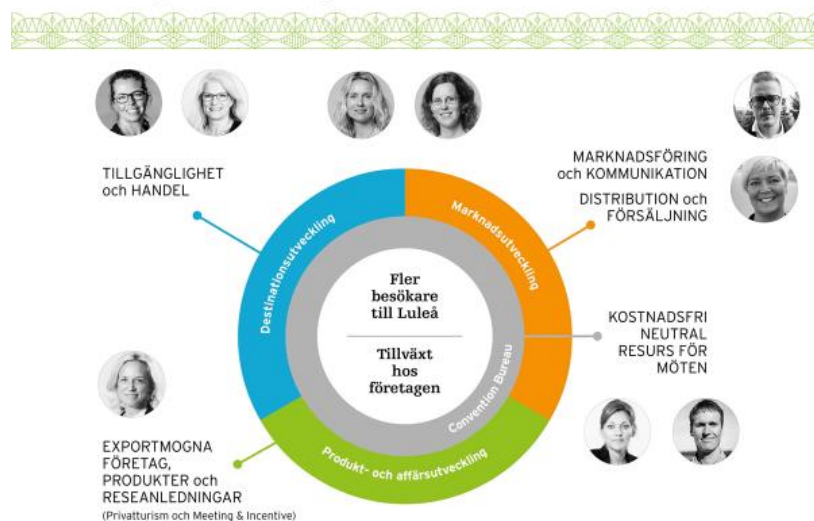
VISITOR CENTRE
i världsarvet Gammelstads kyrkstad

Några samverkan ytor mellan Visitor Centre och Hägnan

- Guidade visningar och aktiviteter – gruppverksamhet
- Marknadsföring
 - Annonser
 - Sommarprogram
 - Utskick till hotell, turist centers
 - Luleå sommarmagasin/vintermagasin
- Julmarknad 2017
- Gemensam webb:
www.lulea.se/gammelstad

Det här sysslar vi med på Visit Luleå

Det här sysslar vi med på Visit Luleå

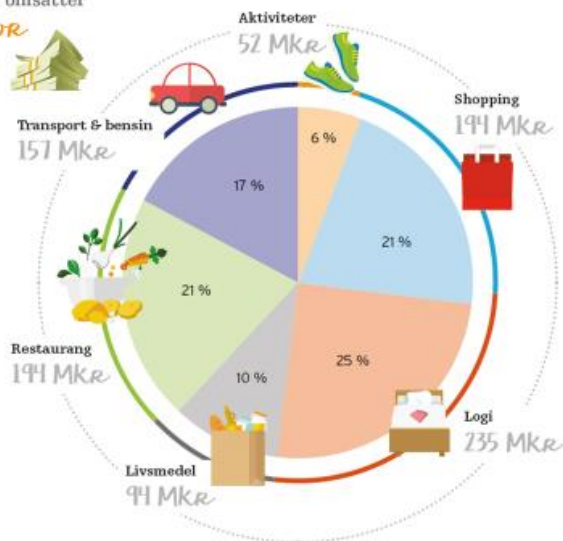

- Visit Luleå arbetar för att attrahera fler besökare till Luleå.
- Finansierade av Luleå Kommun 49 % och näringslivet 51 %.
- Ca 250 medlemsföretag inom besöksnäringen.
- Besöksnäringen innefattar: boende, restaurang, handel och aktiviteter.
- Ett möte/konferens i Luleå med 300 deltagare omsätter ca 1 miljon kronor per dygn.
- 2016 en ökning på 19 miljoner från rekordåret 2015 och en ökning med över 100 miljoner kronor från 2014!

Så spenderar besökaren reskassan

Besöksnäringen i Luleå omsätter **928.000.000 kronor** och så här spenderar turisten sin reskassa:

DCB – Destination Capacity Building – ett strukturfondsprojekt

Med stöd från Tillväxtverket har ett utbildningsprogram utvecklats. Bl a har medarbetare på Hägnan fått möjlighet att delta i utbildningen. Med nyvunnen kunskap har man ett antal smärre justeringar gjorts i utbudet, visst utbud tagits bort och samarbetet med har Visit Luleå utvecklats. Antalet bokade grupper har ökat och omsättningen har förbättrats.

Gruppmöten

Nedan följer rapporter från FRI s olika arbetsgrupper.

FRI gruppen Byggnader och Hantverk

Mötet bevistades av 6 personer från Jamtli, Disagårdens friluftsmuseum, Friluftsmuseet Hägnan, Skansen och Torekällberget. Gruppen tog FRI s policy som utgångspunkt för sina diskussioner:

Klassificeringar; Genom klassificeringar av friluftsmuseernas byggnader kan tydliga riktlinjer för förvaltningen av byggnader samt tydliggöra förhållningssätt samt varsamhetskrav i en byggnad uppnås. Klassificeringsdokument utgör ett underlag för diskussioner om förändrad verksamhet, planerade åtgärder som t.ex. prioriteringar, och bemötande av olika myndighetskrav som tillgänglighet, brandsskydd mm för att bevaka att de kulturhistoriska värdena inte förvanskas. Klassificeringar i kommunerna kan skilja sig åt, tex har Stockholms stad ett sätt, och det kan vara lämpligt att anknyta till redan upprättade typer av klassificeringssystem i olika kommuner. Skansen och Gamla Linköping har gjort klassificeringar och dessa ska skickas ut till övriga i byggnadsgruppen som exempel på hur de kan göras.

Förvaltning: Även om byggnaderna inom friluftsmuseerna utgör insamlade föremål så faller de rent juridiskt inom kategorin byggnader och regleras därför av Plan- och bygglagen (framför allt kap 8§13,14 och 17.) Se under "Förvaltning" i policyn. Det kulturhistoriska värdet utgör därför ramen för användning. Vid större programverksamheter (t.ex. julmarknader) då byggnader hyrs ut till arrendatorer kan krockar med det kulturhistoriska värdena uppstå, t.ex när det gäller känsliga ytskikt. Eldning, placering av ljus är ett exempel. Vissa rum kanske inte är lämpliga för kommersiella syften och därför är klassificeringen viktig.

Filminspelningar har ökat på friluftsmuseerna. Det i sig kan innebära ett slitage på husen. I ett inspelningsprojekt bör budget för att ha en kontrollant på plats ingå i känsliga miljöer. Flera av museerna upplever att det blir en stor belastning på den antikvariska enheten samtidigt som filminspelningarna kan bidra till ökat besöksantal. Black country museum i England är ett sådant exempel där serien Peaky Blinders har lockat en annan typ av besökare.

Handlingsburen kunskap är en annan av aktiviteterna i policyn för att nå målen. På Gotland har man inventerat 1000 enmansföretag som sysslar med byggnadsvård/hantverk. En del hantverk är på utdöende då det inte finns en överföring till yngre hantverkare. Byggnadsvårdsföreningen i Norrbotten samlar alla hantverkare i länet på en lista. Även Byggnadsvård Mitt (www.byggnadsvardmitt.se) är ett nätverk för företag inom byggnadsvårdssektorn inom Jämtland, Härjedalen och Västernorrland. Liknande ska ske i olika delar i Sverige. Problemet med listor är att uppdatera t.ex när hantverkare går i pension. Det är också svårt att få tag på elektriker, rörmokare och t.ex. brandkonsulter med erfarenhet av kulturhistoriskt värdefull bebyggelse.

Disagården har haft besök från yrkesgymnasieutbildningar och intresset har varit stort. från olika skolor. Museerna behöver dela erfarenheter om tillgänglighetslösningar. Toaletter är en sådan fråga.

Tak och platonmattor. Friluftsmuseerna måste se till att bevara sina byggnader varför det kan vara försvarligt att säkra husen på detta sätt. Frågan är med sedan föregående möte och är mycket aktuell med tanke på klimatförändringarna.

Utöver mötet på Hägnan har Byggnadsgruppen inom FRI påbörjat ett arbete med att revidera policyn för byggnader. Den antogs 2014 och är idag i behov av en viss översyn. Följande museer har hittills visat

intresse för att delta i uppdateringsarbetet; Kulturen, Murberget, Härjedalens fjällmuseum, Jamtli, Gamla Linköping, Torekällberget, Julita samt Skansen.

FRI:s arbetsgrupp – Levande samlingar

I diskussionen deltog sex personer som representerade Hägnan, Gamla Linköping, Torekällberget, Skansen och Fredriksdal. Gruppen diskuterade fortsatt utveckling av policydokumentet och översättningen till engelska. Vidare diskuterades behovet av dokumentation och förvaltning av information för levande samlingar.

FRI:s arbetsgrupp – Pedagogik

Under mötet hade vi möjlighet att berätta om våra erfarenheter utifrån årets olika pedagogiska verksamheter vid våra friluftsmuseer. *Skansen* berättade om sina "Experiment med dramatiserade visningar i öppen verksamhet i Skogaholms herrgård". Tre aktörer deltar /visning och varje visning tar ca 35 min. De dramatiserade visningarna har fått mycket positiv respons från besökarna men de kräver mera förberedelsetid.

Även omvandlingen av *samevistet på Skansen* till modern tid presenterades. Timmerkåtan från Väktardalen i Jämtland bebos av en urban familj som använder kåtan som sommarstuga. Genom att anlägga ett nutidsperspektiv kan lättare ett samtal med besökarna föras kring ämnen som identitet, genus, språk, minoriteter/urfolk, förtryck inom och utom gruppen.

Barnsommars på Nordanå, Skellefteå Museum – en sommarverksamhet där kulturenhetens olika institutioner ansvarar för öppethållande under en vecka var. Förutom museipedagog håller t ex bibliotek, hemslöjdskonsulent och dramapedagog i verksamhet under några sommarveckor. Aktiviteter som lockar både turister och barnfamiljepubliken. Även de minnesväskor som tillverkats presenterades.

Tomtevandringar på Murberget. Efter en idé från Finland befolkas Murbergets gårdar av

specialtillverkade tomtar. Tomtarna är tillverkade i samarbete med en konstnär och tomtarnas uttryck och utseende bygger på lokala sägner om den Ångermanländska tomten, t ex den enögda tomten. Barnen från förskoleklass och barn-familjepubliken följer en slinga av julnekar till de olika gårdarna. Ett av fönstren på varje gård är utsmyckad och där kan barnen kika in på en upplyst

"scen". Till varje "tittskåp" hör en tomtesägen som under dagtid berättas av museipedagogen. För att nå ytterligare besöksgrupper finns Qr koder vid varje fönster som förtäljer sägnen. De upptrampade små stigarna vittnar om att många besöker Murberget även på kvällstid för att ta del av tomtevandringen. Ett nytt sätt att få området att leva!

Utöver FRI mötet träffades även pedagoggruppen under 2017 på den sedvanliga FRI-pedagogträff i februari. Då presenterades och antogs det nya förslaget av en mera populär version av policydokumentet. I det populära förslaget finns bilder från de olika friluftsmuseernas verksamhet med olika målgrupper som ska visa på både mångfald av besöksgrupper och utbud. På FRI-pedagogmötet i februari finns alltid en stående punkt: deltagarna berättar om intressanta utvecklingsprojekt och pedagogiska verksamheter, dess möjligheter och utmaningar samt rekvisit tips. Genom åren har detta varit bra tillfällen till

samverkan och utbyte av goda idéer och gjort att gruppen lärt känna varandra och sina olika verksamheter.

Torekällberget presenterade erfarenheter från 1800-tals veckan som nu pågått sedan 2014. Genom medel från MUCF (Myndigheten för ungdoms- och civilsamhällsfrågor) möjliggörs fri entré. Pengarna ska användas till sommarlovsaktiviteter för barn 6–15 år. Teatergruppen har skrivit flera nya scener och framtagning av manus sker i samarbete med Torekällberget. De olika stationerna med alltifrån hantverkare till historiska miljöer har förstärkts med personal för att lättare kunna involvera målgruppen. Veckan börjar med kurser för barn, men även visningar för vuxna och avslutas med tre festdagar där musik, teater och folkliga nöjen är i fokus. Tema för veckan har sedan starten varit utanförskap, nya tiden, och emigration. Besöksantalet har ökat för varje år och under hela veckan kom 10 000 besökare till Torekällberget 2017.

Lillboden- en ny lek & lärmiljö på Torekällberget presenterades också. Tack vare medel från Wallenbergsfonden har en lekfull lärandemiljö kunnat skapas där det vimlar av begreppsträning för barn i olika åldrar. Den ordinarie barn-familjepubliken har möjlighet att besöka Lillboden under ordinarie öppettider. Övriga tider kan förskoleklass och skola boka besök.

Jamtli berättade om den nya öppna förskolan i Strömsund som invigdes våren 2017. Ett samverkansprojekt mellan Jamtli, Strömsunds kommun och Ströms hembygdsförening. Samarbetet möjliggör att en av hembygdsföreningens gårdar ställs till förfogande för öppen förskoleverksamhet mellan maj tom september månad. Arbetet med den nya attraktionen på Jamtli presenterades- en konsumbuss från 1956.

FRI:s arbetsgrupp – Dräkt och textil

På träffen för Textil och klädgruppen deltog 4 personer, 2 från Hägnan, Luleå, en från Torekällberget, Södertälje och Magdalena från Skansen som hade rollen som ledare av gruppen.

Gruppen diskuterade vilka olika förutsättningar olika museer har och hur mycket ett nätverk skulle vara till hjälp. Önskemål om ett forum där man diskuterar och lägga upp dokument lyftes, ett förslag var att det skapas en inloggning på FRI:s hemsida med ett diskussionsforum. Det skulle också andra delar av friluftsmuseer vara behjälpta av. Bl a skulle man där kunna samla information om försäljare av sånt som kan vara svårt att hitta.

Fördelen med att ha det kopplat till FRI:s sida och inte en fristående sida via något socialt medium är att det är tillgängligt för alla. Det är idag svårt att hitta vem som har det textila ansvaret på olika museer.

Vidare konstaterade gruppen att det är svårt att hitta fortbildningstillfällen inom dräkthistoria. Gruppen diskuterade möjligheten att samlas för gemensam fortbildning på liknande sätt som pedagoggruppen som ses en dag tidigare i samband med NCK mötet. Intressant vore också om pedagoger som jobbar med textil skulle kunna delta. Idag väljer de pedagoger som har den textila biten som sitt ansvar oftast att delta i pedagoggruppens möten. Textilgruppen önskar dessutom att det avsätts en budget att kunna bjuda in en expert inom något område.

FRI:s arbetsgrupp – Chefsgruppen

Korta rapporter från museerna

På Jamtli byggs Nationalmuseum nord och en stugby för flyktingboende.

Kulturen i Lund har välkomnat sin nya chef Gustaf Olsson, som tidigare varit verksam på Julita.

Fjällmuseet jobbar med ett projekt kring Sveriges äldsta kåta.

Gamla tog upp frågan om att diskutera varför vi som museer är viktiga i framtiden.

Gamla Linköping växer med hjälp av fondpengar. Inviger en lekpark, flyttar ett ryttartorp med tre byggnader från tidigt 1800-tal till museet. Har jobbat med en utredning om museets vara eller inte vara – driftsmedel.

Vallby – 30 % byggarbetsplats, byggnader från 1950 – 1970 talet har samlats in från ASEAS stugby. Genom en privat donation har ett gravfält kunnat restaurerats. I samarbete med ICA har man kunnat bygga ut lanthandeln.

Mariebergsskogen berättade att deras långsiktiga visioner har varit ett hjälpmedel i arbetet med att bygga upp nya verksamheter i egen regi som en följd av att anläggningen tappat flera externt drivna verksamheter på området. Vidare förnyas utställningen i Naturrum.

Torekällberget jobbar med att utveckla en ny entré med utställning och hoppas på stöd från Scania. Södertälje växer och närmar sig Torekällberget, vilket påverkar verksamheten och kräver förändringar.

Foteviken har passerat målet 50 000 gäster under sommaren. Fr o m 1 oktober en ny chef på museet. Bland projekten museet arbetar kan nämnas ett europeiskt samarbete med "Follow the Viking"

Riksförbundets Sveriges museer

Mats Persson, förbundets generalsekreterare gästade årets FRI möte.

Förbundet arbetar med att uppmärksamma besöksnäringen på museernas potential som besöksanledning och betydelsen av att museerna kommer in tidigt i planeringen. En fråga som ska belysas är om museerna ska börja bygga egna hotell och restauranger för att få del av intäkterna från besöksnäringen.

En annan angelägen fråga är hur RAÄ:s nya roll påverkar strukturen för museerna och vilken roll kulturrådet kommer få i det sammanhanget.

Den största frågan för RSM är museernas ekonomi, besökstalen ökar men hur ekonomiserar vi detta?

Efter en kortare diskussion kring dessa frågor föreslog Henrik Zipsane att FRI tillsätter en arbetsgrupp med uppdrag att söka medel till ett nationellt strukturfondsprojekt. Exempel på frågeställningar:

- Hur gör vi oss mer attraktiva i relation till besöksnäringen i syfte att sälja in oss hos Visit Sweden? Med ny VD för Visit Sweden öppnar sig nya möjligheter.
- Hur arbetar vi för att få mer medel till underhåll av våra miljöer? ("museet en bra investering" hur kan vi sälja in de berättelser vi förmedlar till möjliga gåvogivare?)
- Erbjuder ett utbildningspaket för att förstå businessen i besöksnäringen.

Intresserade av att ingå i en sådan arbetsgrupp mailar till Henrik.

Andra frågor som ansåg angelägna för FRI s styrelse att arbeta med var:

- Definitionen av friluftsmuseum i våra stadgar – anpassning till den nya lagstiftningen och ICOMS definition.
- Ta vara på RAÄ nya uppdrag och jobba för att få dem som språkrör för friluftsmuseerna
- Identifiera friluftsmuseets strategiskt viktigaste frågor som andra inte redan jobbar med och som vi vill fokusera på. (Vara tydlig med vad vi väljer bort)

Till slut något om den fantastiska gästfriheten

Fika, luncher och middag, vi bjöds på kulinariska läckerheter och trevlig samvaro.

Stort tack till alla på Hägnan som gjorde detta FRI möte till två inspirerande dagar som innehåll allt. Här några av de ord som deltagarna sammanfattande dagarna med:

Spännande, världsarv, proffsigt, varmt, överraskande, positivt intensivt, härligt värdskap, spökligt läskigt, gripande, blött, inspirerande, generöst, mångkompetent, upplevelserikt, engagerat.

Tack för denna gång!

PS Glädjande och överraskande avslutades dagarna med prisutdelning från Norrlandsförbundet, en politiks obunden intresseorganisation som engagerar sig i frågor som rör Norrlands utveckling. Norrlandsbjörnen delas ut för särskilda insatser inom samhälls- och näringsliv och Olof Högborgs-plaketten för framstående kulturell gärning.

Olof Högborgs-plaketten 2017 tilldelades Jamtli för sitt innovativa arbete med att utveckla Jämtlands och Härjedalens museum till ett interaktivt inne- och utemuseum för alla åldrar.

Vidare tilldelades Henrik Zipsane Norrlandsförbundets hedersomnämning för sina väsentliga insatser för Norrland.

Hela FRI nätverket gratulerade Henrik och Jamtli. DS

Cortina Lange